

Łódź, 14 września 2023 r.

Dr hab. Małgorzata Burchard-Dziubińska, prof. UŁ
Katedra Ekonomii Rozwoju
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Antoniny Viktorii Gavryshkiv
Wpływ otwartości handlu na środowisko w krajach rozwijających się
napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Agnieszki Karman, prof. UMCS w Lublinie

Podstawa prawna oceny

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Antoniny Viktorii Gavryshkiv *Wpływ otwartości handlu na środowisko w krajach rozwijających się* napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Agnieszki Karman, prof. UMCS na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Rozprawa liczy 175 stron, obejmuje wstęp, cztery rozdziały, zakończenie, bibliografię, spis źródeł internetowych, spis tabel, rysunków i aneksów oraz 15 aneksów. Recenzja została sporządzona w odpowiedzi na pismo Przewodniczącej Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie dr hab. Jolanty Szołno-Koguc, prof. UMCS. Podstawę prawną opracowania recenzji stanowi Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz uchwała nr XXIV – 29.15/19 Senatu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z dnia 25 września 2019 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu przeprowadzania postępowań w sprawie nadania stopnia doktora w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Ocena formalna

Układ pracy, jej podział na rozdziały i podrozdziały jest przejrzysty i logiczny. Tytuł rozprawy jest zgodny z jej treścią, choć obiecuje więcej niż faktycznie się w niej znalazło. Przykładowe, zgodne z treścią brzmienie tytułu to: *Wpływ otwartości handlu na środowisko w wybranych krajach rozwijających się. Ujęcie modelowe.*

Cel główny rozważań, jakim jest identyfikacja i ocena skutków oddziaływania otwartości handlu na stan wybranych komponentów środowiska w krajach rozwijających się, trzy cele szczegółowe, jak również sformułowane hipotezy oraz metoda badawcza mają charakter naukowy a poziom rozważań jest odpowiedni dla rozprawy doktorskiej.

Praca doktorska została napisana z wykorzystaniem bardzo obszernej, głównie anglojęzycznej literatury przedmiotu obejmującej publikacje naukowe, akty prawne, bazy danych statystycznych i strony internetowe. Źródła te są aktualne i dobrze dopasowane do celu rozważań. Obejmują szerokie spektrum zagadnień związanych zarówno z teorią, jak i praktyką handlu zagranicznego oraz z kwestią emisji zanieczyszczeń i jakości środowiska. Istotną rolę odgrywa także zarysowanie teoretycznych podstaw konstrukcji modelu wykorzystanego do szacowania wpływu otwartości handlu na zanieczyszczenie środowiska.

Praca nie budzi zastrzeżeń formalnych. Jest kompletna, zawiera odpowiednie odwołania do literatury, przypisy, bibliografię, spisy tabel, rysunków i aneksów. Jest prawie wolna od błędów językowych. Jej edycja jest bardzo staranna i przejrzysta.

Ocena merytoryczna

Recenzowana rozprawa doktorska jest ambitnym opracowaniem naukowym łączącym teorię z jej praktycznym zastosowaniem. Propozycja Doktorantki jest przyczynkiem do dyskusji na temat związku otwartości handlu i stanu środowiska przyrodniczego w grupie państw rozwijających się. Obserwowany w dobie globalizacji wzrost wymiany międzynarodowej w różnym wymiarze dotyczy poszczególnych krajów, które w większymi bądź mniejszymi stopniu mogą czerpać z tego korzyści. Otwartość handlu jest pochodną ustroju politycznego i realizowanej strategii rozwoju. W grupie państw rozwijających się, która jak wiadomo jest bardzo liczna i zróżnicowana, mamy do czynienia z szerokim spektrum ambicji i faktycznych rozwiązań w tym zakresie. Generalnie pełne zintegrowanie krajów rozwijających się ze światowym systemem handlu pozostaje wciąż wyzwaniem, i nie wydaje się, aby zainicjowana w 2001 r. Runda z Dohy zakończyła się sukcesem na tym polu. Jedną z głównych przeszkód spowalniających postęp w rokowaniach jest niezadowolenie krajów rozwijających się z obowiązujących postanowień GATT/WTO oraz domaganie się przyznania specjalnego statusu w światowym systemie handlu, co z kolei nie w pełni odpowiada krajom wysoko rozwiniętym. Długotrwałość negocjacji w ramach Rundy z Dohy powoduje, że znacząco zmieniły się uwarunkowania, w których toczą

się rozmowy. Rozwój światowego handlu oddziałuje na środowisko przyrodnicze w sposób bezpośredni i pośredni. Jest to przedmiotem licznych badań i analiz robionych z perspektywy poszczególnych krajów lub ich grup, sektorów gospodarczych, zagrożeń środowiskowych itd. Biorąc pod uwagę istotność zagrożeń związanych ze zmianą klimatu, wybór przez Doktorantkę tematu rozważań i w jego ramach skoncentrowanie się na analizie związku otwartości handlu z emisją trzech gazów cieplarnianych (dwutlenku węgla, metanu i podtlenku azotu), jest trafny ze względu na aktualność i wagę problemu. Zbadanie jak emisje te są powiązane z otwartością handlu jest zadaniem ambitnym, wymagającym rozległej wiedzy nie tylko na temat handlu międzynarodowego, ale także zagrożeń wynikających z degradacji środowiska. Podjęta przez Doktorantkę próba z pewnością jest interesującym głosem w dyskusji na te tematy.

Rozważania zostały podporządkowane weryfikacji następujących hipotez badawczych (s.108-109):

H1: W krajach rozwijających się, zgodnie z środowiskową krzywą Kuzneta, występuje relacja między wzrostem gospodarczym a degradacją środowiska.

H2: Otwartość handlu w większym stopniu wpływa na zanieczyszczenia o wyższym potencjale tworzenia efektu cieplarnianego.

H3: W krajach rozwijających się związek pomiędzy otwartością handlu a jakością środowiska występuje w długim okresie.

Ich sformułowanie budzi pewne zastrzeżenia. W przypadku H1, we wstępie została ona sformułowana nieco inaczej niż na s. 108. (...) *w krajach rozwijających się występuje relacja między wzrostem gospodarczym a degradacją środowiska zgodnie z środowiskową krzywą Kuzneta w kształcie odwróconej litery U* (s. 12). W mojej ocenie, ta wersja H1 jest lepsza od tej ze strony 108. Istotny jest przecież kształt krzywej a nie sam fakt, że między wzrostem gospodarczym a stanem środowiska istnieje jakiś związek. Autorka na s. 108 dopowiada co prawda, że zależność w kształcie odwróconej litery U została potwierdzona w innych badaniach, ale przecież nie to podlega weryfikacji w rozprawie. Przywoływanie wyników innych badań jako uzasadnienia sformułowań własnych hipotez badawczych powtarza się także w przypadku H2. i H3. Uważam to za zbędne, gdyż Autorka nie weryfikuje poprawności wywodów opublikowanych w artykułach, na które się powołuje, ale zmierza do przeprowadzenia własnych oryginalnych badań. W H2. zabrakło ograniczenia analizy do krajów rozwijających się oraz nie wskazano od czego *większy* ma być wpływ analizowanych emisji. Poza tym to, że metan

i podtlenek azotu mają wyższy potencjał do tworzenia efektu cieplarnianego nie jest żadnym *przekonaniem*, jak pisze Autorka na s. 109, ale naukowo potwierdzonym faktem. Biorąc pod uwagę komentarz pod H3. Autorka dostrzega tylko długookresowe pozytywne efekty będące rezultatem modernizacji infrastruktury i inwestycji w zaawansowane technologie. Nie zauważa istnienia niemal natychmiastowych niekorzystnych zmian w środowisku na skutek zwiększenia wydobycia i eksportu surowców mineralnych, czy rozwoju, także ukierunkowanych na eksport, monokultur rolnych.

Pomimo sformułowanych wyżej uwag uważam, że weryfikacja przyjętych hipotez ma walory naukowe i pozwala lepiej zrozumieć zależności pomiędzy otwartością handlu a stanem środowiska w badanych krajach.

Rozdział I został poświęcony prezentacji zagadnień dotyczących otwartości handlu i działań na rzecz jego liberalizacji. Autorka w ogólnym zarysie omówiła działalność GATT i WTO oraz scharakteryzowała kolejne rundy negocjacji w procesie liberalizacji handlu międzynarodowego z uwypukleniem dylematów związanych z uczestnictwem w światowym handlu krajów rozwijających się. Podjęła też kwestie wpływu regulacji środowiskowych na handel oraz przedstawiła wybrane modele wzrostu gospodarczego i ich implikacje dla środowiska. Szczególnie interesujący jest ten ostatni podrozdział, w którym znalazły się odniesienia do szerokiego spektrum modeli wykorzystujących analizy energetyczne, prawo zachowania masy, tablice przepływów międzygałęziowych, oraz modeli ekologicznie uwarunkowanego wzrostu optymalnego i modeli wzrostu ekologicznie zrównoważonego. Dokonany przegląd dokonań innych autorów świadczy o bardzo dobrym rozpoznaniu przez Doktorantkę możliwości wykorzystania modeli ekonometrycznych do badania zależności wzrostu gospodarczego i kwestii środowiskowych. Rozdział II zawiera przegląd koncepcji teoretycznych i badań empirycznych odnoszących się do wpływu wzrostu otwartości handlu na środowisko przyrodnicze. Autorka skoncentrowała uwagę na wybranych zagadnieniach, takich jak: środowiskowa krzywa Kuznietsa, specjalizacja eksportowa, normy ochrony środowiska, transgraniczne zanieczyszczenia, migracje brudnych przemysłów i raje dla zanieczyszczeń. Również w tym rozdziale Doktorantka odwołuje się do bogatego piśmiennictwa, reprezentatywnego dla nurtu badań nad związkiem otwartości handlu z jakością środowiska przyrodniczego, zwłaszcza w krajach rozwijających się. Dokonana, przeważnie w formie tabelarycznej, synteza studiów literatury dowodzi, że problematyka będąca przedmiotem badań jest bardzo złożona a wyniki uzyskane przez innych autorów nie dają

jednoznacznej odpowiedzi co do wpływu otwartości handlu na środowisko przyrodniczego. Jest to jednak temat intensywnie eksplorowany z różnych perspektyw, dla różnych krajów i ich grup. Zaprezentowany przez Doktorantkę w rozdziale III własny model wpisuje się w ten nurt. Autorka w badaniach bazowała na przekonaniu, że „relacje otwartość handlu – jakość środowiska mają charakter konfliktowy, a konflikt ten może być rozwiązany za pomocą instrumentów politycznych i ekonomicznych.” Jako miernik otwartości handlu zastosowała stosunek sumy eksportu i importu do PKB w ujęciu nominalnym. Jest to dobry wybór, gdyż miara ta umożliwia dokonywanie porównań pomiędzy krajami o różnej wielkości i różnym poziomie rozwoju gospodarczego. Wśród wymienionych przesłanek wyboru krajów rozwijających się jako przedmiotu badań wątpliwości budzi przesłanka 3., w której stwierdzono, że „kraje rozwijające się charakteryzują się szybkim wzrostem gospodarczym, którego głównym motorem są sektory przemysłowy i energetyczny”. Jest to zbyt daleko idące uogólnienie. Wiele krajów w grupie rozwijających się nie tylko nie rozwija się szybko, ale wręcz doświadcza stagnacji i nawet okresowo cofa się w rozwoju a motorem (potencjalnego) ich wzrostu jest sektor górniczy i rolny. Autorka określiła zakres czasowy badań na lata 2000-2019 argumentując to dostępnością danych na temat energochłonności energii pierwotnej. Zastosowana metoda postępowania badawczego została zainspirowana publikacjami innych autorów. Wybór ten został dobrze uzasadniony, choć charakterystyka poszczególnych zmiennych pozostawia pewien niedosyt. Największe wątpliwości budzi wykorzystanie jako zmiennej objaśniającej urbanizacji. Jest to proces powszechnie analizowany pod kątem wpływu na emisje dwutlenku węgla w powiązaniu ze wzrostem gospodarczym i wpływem na stan środowiska poprzez osiągnięcie korzyści skali dzięki ulepszonej infrastrukturze. Związek urbanizacji z otwartością handlu wymaga uargumentowania, którego brakuje w rozprawie. Nic w tym zakresie nie wnosi też powołanie się w rozdziale II na kilka wcześniejszych publikacji. (Publikacji autorstwa J. Bernard & S.K. Mandal (2016) *The impact of trade openness on environmental quality: an empirical analysis of emerging and developing economies*, przywołanej na s. 83 w tabeli 5. brak w spisie literatury). Do analiz empirycznych Autorka wybrała po cztery kraje należące odpowiednio do grupy krajów „zaawansowanych” (Brazylia, Chiny, Indie, Turcja) i „drugorzędnych” (Malezja, Maroko, Peru, Tajlandia). Szkoda, że nie uzasadniła wyboru tych właśnie krajów i nie dokonała choćby ogólnej prezentacji ich gospodarek pod kątem bilansu obrotów bieżących, bilansu handlowego, struktury importu i eksportu. Byłoby idealnie, aby wspomniane charakterystyki objęły początkowy i końcowy rok

badanego okresu. Brak tych informacji czyni wnioskowanie na temat związków emisji CO₂, CH₄, i N₂O z otwartością handlu ryzykownym a sugestie odnośnie zmian w polityce handlowej pozostają oderwane od rzeczywistości. Rozdział IV został poświęcony przedstawieniu wyników badań własnych z wykorzystaniem modelu skonstruowanego w rozdziale III. Przeprowadzono badanie stacjonarności zmiennych, test kointegracji, testy stabilności parametrów modelu oraz szacowanie parametrów modelu wektorowym modelem korekty błędem VECM. Wybór narzędzi został dobrze uzasadniony. We wnioskach Autorka ponownie odwołuje się do wyników badań przeprowadzonych przez innych autorów i zauważa ich niejednoznaczność. Dostrzega także ograniczenia dotyczące własnej propozycji badawczej.

Reasumując, w rozprawie wyraźnie zauważalna jest fascynacja Autorki badaniami z wykorzystaniem modeli ekonometrycznych. Takie podejście ma jednak swoje ograniczenia wynikające choćby z koncentracji na wybranych zmiennych i traceniu z pola widzenia szerszego kontekstu funkcjonowania poszczególnych gospodarek i prowadzonej w tam polityki. Przyjęta w rozprawie metodyka postępowania pozwoliła osiągnąć sformułowane w pracy cele badawcze i zweryfikować hipotezy. Wnioski kończące pracę wynikają z przeprowadzonych analiz. W mojej ocenie nie upoważniają one jednak do sugerowania zmian w polityce handlu zagranicznego badanych krajów bez wcześniejszego rozpoznania stanu gospodarki, struktury importu i eksportu oraz prowadzonej polityki.

Doktorantka wykazała się rozległą wiedzą z zakresu teorii i praktyki wymiany międzynarodowej, związków otwartości handlu międzynarodowego ze stanem środowiska i modelowania ekonometrycznego. Imponująca jest też bibliografia potwierdzająca pracowitość i dociekliwość Doktorantki.

Do mocnych stron rozprawy należą:

- Podjęcie aktualnego i ważnego tematu badawczego dotyczącego związku otwartości handlu ze stanem środowiska przyrodniczego w wybranych krajach rozwijających się.
- Zastosowanie badań z wykorzystaniem modelu ekonometrycznego, co jest dobrym nawiązaniem do ogólnoświatowego trendu widocznego w różnych analizach przekrojowych.
- Rozszerzenie badań o metan i podtlenek azotu, gazy cieplarniane w wyższym współczynniku globalnego ocielenia niż wzorcowy dwutlenek węgla.

Do słabych stron rozprawy należą:

- Brak uzasadnienia wyboru do badań tej konkretnej grupy państw.
- Formułowanie rekomendacji odnośnie polityki w zakresie BIZ, polityki rynku pracy, polityki fiskalnej i finansowej w sytuacji pominięcia w pracy charakterystyki realiów polityczno-gospodarczych i struktury eksportu i importu w badanych krajach.
- Zero-jedynkowe podejście do wyników badań innych autorów, czyli zwrócenie uwagi jedynie na zgodność lub brak zgodności z wynikami własnych obliczeń, bez próby rozpoznania skąd wynikają podobieństwa bądź różnice.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę powyższe argumenty ogólna ocena rozprawy jest pozytywna. Recenzowana rozprawa mgr Antoniny-Viktorii Gavryshkiv potwierdza dobre przygotowanie merytoryczne i ogólną wiedzę Doktorantki w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz umiejętność prowadzenia pracy naukowej. Zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w postaci opracowania własnego modelu ekonometrycznego i wykazania jego praktycznej użyteczności w badaniach nad związkiem pomiędzy otwartością handlu a stanem środowiska przyrodniczego w krajach rozwijających się.

Rozprawa mgr Antoniny-Viktorii Gavryshkiv spełnia wymogi formalne określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, w związku z czym stwierdzam, że może zostać dopuszczona do dalszych etapów procedury doktorskiej.

Małgorzata Burchard